

АДАБИЁТШУНОСЛИКДАГИ ЯНГИЧА ЁНДОШУВ

Шоира Ахмедова,

БухДУ профессори, филология
фанлари доктори

Аннотация. Ушбу мақолада профессор Н.Раҳимжоновнинг “Бадий асар биографияси” деб номланган тадқиқоти ва унда ижодкор, адабиётшунос Иззат Султон ҳаёти ва ижоди, асарларининг яратилиши, йирик олимнинг адабиёт, бажрий ижод ҳақидаги кузатишлари янгича ёндошув асосида талқин қилинганлиги ҳақида фикр юритилади. Олимнинг бу тадқиқоти адабиётшуносликда янгича тамойиллар, қарашлар шаклланиб бораётганлигини кўрсатади.

Калит сўзлар: адабиётшунослик, адабий танқид, тамойил, биография, ижодкор назари, тафаккур, И.Султон.

Кириш. Истиқлол даврига келиб, адабиётшуносликнинг турли соҳаларини кенгайтиришга эътибор кучайгани ёрқин кўринмоқда. Бадий асарга онтологик, герменевтик, психологик таҳлил, тарихий-биографик ва ҳ.к. ёндашувлар асосида сўз санъатини баҳолаш, талқин этишнинг имкониятлари очилаётганлиги истиқлол даври адабиётшунослигининг тараққиётидан далолат беради. Шулардан бири тарихий-биографик ёндашув адабий танқиднинг етакчи йўналиши бўлиб, у ёзувчининг таржимаи ҳоли, ҳаёти ва ижоди, асарларини ўз даври, муҳити билан уйғун ҳолда ёритишга асосланади. Ғарб ва Европа адабий танқидчилиги тарихида бу ёндашув XIX аср бошларидан эътиборан кенг тараққий этган. Бу борада Ш.Сент-Бьёв, А.Веселовский, А.Моруа, М.Бахтин, М.Храпченко, Л.Тимофеев, В.Шкловский, И.Андронников сингари олимлар бой илмий-ижодий тажриба тўплаганлиги маълум. Бой меросга эга ўзбек адабиётшунослиги тарихига назар солинса, бу борадаги тажрибалар анча илгари – XV аср ва ҳатто ундан ҳам олдин пайдо бўлганлиги аёнлашади. Бу ёндашувда ижодкор ҳаёт йўлига муносабат кўлами муҳим роль ўйнайди. Баъзан бу кўлам ғоят тор – биографик далиллар айрим таҳлилий унсурларга едирилса; баъзан кўлам бир қадар тор, лекин биографик далиллар тизими устувор ва яна баъзида кўлам кенг, биографик далиллар ижодкор шахси ва муҳит ҳамда замон билан уйғунликда таҳлил қилинади. Бунда хотиралар, ёзувчининг иқрори, асарнинг ёзилиш сабаби, тарихига оид мулоҳаза ва айрим асарлар таҳлилидан ҳам фойдаланилади.

Тарихий-биографик ёндашувда ҳаётий далил ва илмий-назарий умумлашмалар адиблар ижодий эволюциясини тўғри англаш, бадий ижоднинг ўзига хос томонларини ҳаққоний таҳлил этиш, ёзувчи ҳаёти ва ижодининг қадри, адабий жараён, халқ ўртасидаги ўрни юзасидан тўғри хулосалар чиқаришда муҳим ўрин тутиши, унинг илмий биографиясига оид янги тарихий-маърифий кузатиш ва қарашларнинг илгари сурилишида асосий омил бўлиб

хизмат қилади. Тарихий-биографик йўналиш табиати адабий-танқидий асарларда ёзувчи илмий-биографиясига оид далил ва илмий хулосаларнинг изчиллиги ҳамда тадрижий жараёнинг мукаммаллашиб боровини тақозо этади.

Биографик йўналишга француз мутафаккири Шарль Сент-Бьёв асос солган. “Бу методга кўра бадиий асарда ёзувчи биографиясига тааллуқли кўп масалалар мавжуддир. Аввало, асар ғоясининг, концептуал асосининг пайдо бўлиши ёзувчи ҳаётидаги бирон масала билан боғланиб кетади. Иккинчидан, ёзувчи билибми, билмайми (ғайри-шуурий ҳолда) юраги қаъридаги туйғуларни, хотирасига сингиб қолган воқеа, шаклларни асарига кирита бошлайди. Учинчидан, асарнинг ёзилиши жараёнидаги ҳолатлар, манзаралар, ходисалар табиий ҳолда асар структурасига сингиб боради” [Расулов А. 2005: 19]. Кўринадики, бу йўналиш ёзувчи ҳаёти ва ижоди, асарларининг яратилиши жараёнини чуқур билишга кенг йўл очади. Ўзбек адабиётшунослигида бу йўналишда кўплаб асарлар яратилган. Истеъдоди олим Б.Каримовнинг “Абдулла Қодирий: танқид, таҳлил ва талқин” китоби ҳам ана шундай янги ҳаёт йўналишдаги тадқиқотлардан биридир. Унда ҳам А.Қодирий асарларининг “биографияси” илмий-назарий жиҳатдан ўрганилган. Шу билан бирга бадиий асарнинг биографиясини муаллиф ва унинг хотиралари, иқдорлари билан боғлаб ўрганишнинг бутунлай янги ҳаёт усуллари вужудга келиши мустақилликнинг ижодкорларга берган имкониятларидан биридир.

Асосий қисм. Шу жиҳатдан қараганда мустақиллик даври адабий жараёнининг фаол кузатувчиларидан бири, истеъдодли адабиётшунос Н.Раҳимжоновнинг “Бадиий асар биографияси” деб номланган тадқиқоти айтиш шундай янги ҳаёт йўналишда ёзилганлиги билан диққатни тортади. Тадқиқотнинг ўзига хослиги нимада кўринади? Маълумки, “биография” сўзи таржимаи ҳол маъносини билдиради. Мазкур йўналишнинг асосий хусусиятини англамоқ учун, энг аввало, “биография” сўзининг луғавий маъносига эътибор қаратиш керак бўлади. “Биография сўзининг луғавий маъноси грекча “bios”- турмуш, “grapho”- ёзаман сўзидан олинган бўлиб, кишиларни туғилган кунидан бошлаб ўтган ҳаётидаги воқеаларни изчиллик билан билан баён этишдир” [Ҳотамов А.1983: 120]. Шунга асосланган биографик усул эса “адабиётшуносликда адабиётни ўрганиш воситаси бўлиб, ёзувчининг таржимаи ҳоли ва шахсиятига ижоднинг алоҳида жараёни сифатида қарайди” [ЛЭС, 1987:123]. Шу кунгача адабиётшуносликда ёзувчи биографияси деб аталган истилоҳ кенг қўлланилар ва у **адибнинг таржимаи ҳоли** ҳақида маълумот берар эди. Бу тадқиқот эса **бадиий асарнинг таржимаи ҳолига** бағишланган. Айтиш шундайки, унинг илмий янгилиги ва аҳамиятини кўрсатади.

Китобнинг сарлавҳасиёқ ўқувчи диққатини торта олувчи код вазифасини ўтай олган. Ҳақиқатан ҳам бадий асарнинг ҳам таржимаи ҳоли бўлар эканми? Бўлар экан. Бунинг учун профессор Нўмон Раҳимжоновнинг “Бадий асар биографияси” асари билан танишишингиз керак. Уни ўқир экансиз, бундай йўналишдаги тадқиқотларда ижодкор лабораториясига кириш, унинг ижод жараёни билан чуқур танишиш, асар ғоясининг туғилиши, яратилиши, нашр эттирилиши тарихи билан батафсил танишиш имконияти катта эканлигидан хабардор бўласиз. Бунда адибнинг ўз иқдорлари муҳим роль ўйнайдик, адабиётшунос Н.Раҳимжонов тадқиқоти айнан шу томондан ҳам қизиқиш уйғотади. Масалан, И.Султоннинг ўзи шундай ёзади: “...Шунинг учун айтадиган гапни айтиб қолишга шошилиш керак. Ўйлайманки, менга ўхшаш - ҳам инқилобни кўрган (етти яшар эдим), ҳам шўро даврини бошдан кечирган, ҳам мустақиллик даври воқеаларига гувоҳ бўлган кишининг ҳаётий тажрибалари келажак авлодга сабоқ бўлса керак” [Раҳимжонов Н., 2008: 5].

Тадқиқотда адабиёт илмининг дарғаларидан бири, драматург Иззат Султоннинг ҳаёти ва ижоди билан боғлиқ лавҳалар, тафсилотлар, муҳим жиҳатлар батафсил ёритилган. Бунда олимнинг кўп йиллар И.Султон билан бирга бўлганлиги катта ёрдам берган. Унинг таъкидлашича, Иззат Султондек бағри кенг олим, аллома ижодкор билан бирга ишлаш, унинг мактабида чархланиб, неча йиллар ҳамфикр бўлиш бу асарнинг яратилишига замин бўлган. Олим устози билан бўлган кўпчилик воқеаларни, иш жараёнида ва бошқа пайтларда ўтказилган суҳбатларни хотира сифатида ёзиб борган. Бу эса бугун ана шундай янгича йўналишдаги асарнинг пайдо бўлишида олимга жуда кўл келган ва шу билан бирга асарнинг ўқимишли чиқишини таъминлаган.

Рус адабиётшунослигида тарихий-биографик ёндашув асосида яратилган асарлар анчагина. Масалан, В.Закруткиннинг “Ҳаворанг гул” асари ўзига хослиги билан ажралиб туради. “Китобнинг поэтик сарлавҳасидан кўриниб турибдики, у академик тадқиқот эмас, ёзувчининг ҳаёт ва ижод йўлининг танқидий- биографик обзори эмас, балки у ҳақдаги жонли ҳикоячилик, адабий манзарадир. Худди шундай: “Ҳаворанг гул” – М.Шолоховнинг ҳаёт ва ижод йўлининг муҳим босқичларидаги ёзувчилик, фуқаролик ва оддий инсоний қиёфасининг асосий қирраларини акс эттирувчи ёзма-тавсиф ва манзара-эпизодларнинг занжиридир” [Глушков Н., 1969: 178]. Закруткин Шолохов ҳақида билганларининг ҳаммасини бир бошдан айтиб ўтирмайди. Ёзувчи ҳақида ўзининг эсида қолган энг ёрқин хотираларни тутиб олади, Шолохов ижодининг ўзи учун энг яқин жиҳатлари ҳақида эҳтирос билан ёзади. Агар шу жиҳатларини ҳисобга оладиган бўлсак, бу асарда ёзувчининг ҳаёт ва ижодий

йўли кўпинча тадрижий изчилликда берилади, унинг ҳаёти ва ижодидаги муҳим жиҳатлар албатта, қаламга олинади.

Ана шу нуқтаи назардан Н.Раҳимжонов тадқиқотига баҳо берадиган бўлсак, унда ҳам “Ҳаво ранг гул”даги кўп хусусиятлар мужассам. Аммо унинг ўзига хослигини таъминлаган ягона бир фазилати борки, у бевосита асари қаҳрамони – мумтоз адабиёт, халқ оғзаки ижоди, “XX аср бадиий сўз маданияти, жаҳон адабиётини ниҳоятда нозик, фасоҳатли, заковатли билимдони” И.Султон билан мулоқот, адабий суҳбатлар асосида яратилган, унинг хотиралари асосида босиб ўтган йўлига назар солиниб, асарларининг яратилиш жараёнига оид китобхонлар оммасига маълум бўлмаган янги-янги кузатишлар, маълумотлар ўртага ташланган.

Тадқиқотда асосан, драматург И.Султоннинг ўз даврининг жуда машҳур асари “Алишер Навоий” драмаси, “Имон”, “Донишманднинг ёшлиги”, “Кўрмайин босдим тиканни” каби бир қатор асарларининг дунё юзини кўриши, тақдири, ижоднинг ниҳоятда сирли жараён эканлиги очиб берилган. Асарда академик Иззат Султон билан қилинган суҳбатлар, баҳсларга кенг ўрин берилганки, улар ҳам мунаққид мақсадини бир қадар ёрқинлаштиришга хизмат қилган. Масалан, халқимиз орасида машҳур бўлиб кетган “Алишер Навоий” драмасининг ёзилишига туртки бўлган воқеани кўпчилик китобхонлар билишмайди. Аслида бу асарни опера шаклида ёзиш мўлжалланган экан. И.Султоннинг ўзи бу ҳақда шундай деган: “Алишер Навоий” пьесаси шоир юбилейи муносабати билан майдонга келди. Ҳар бир ёзувчи ушбу улуғ айёмга ўз муносабатини билдиришга киришган эди. Мен ҳам излана бошладим. Бир куни Семёнов деган шарқшуноснинг мақоласини ўқиб қолдим. У китоб бозорида ноёб, қадимий қўлёзмаларни ахтариб юриб, Хондамирнинг “Равзатус сафо” асарини кўриб, ўша заҳоти айтилган нархга сотиб олади. Шу ““Равзатус сафо”нинг ҳошиясига “Гули билан Навоий” халқ афсонаси ёзилган экан. Шунинг топиб, 1922 йилда таржима қилиб. Матбуотда эълон қилган экан. Ўқидим, қарасам, операбоп, либреттобоп бир асар деган фикр ҳаёлимга ўрнашиб қолди. Диалоглар, монологлар қуйма. Шоир билан Гули муносабатлари чуқур очилган, суҳбатлари ёрқин ёритилган халқ афсонаси” [Раҳимжонов Н., 2008: 78]. Кейин Ҳамид Олимжоннинг таклифи билан опера эмас, драма ёзилган экан. И.Султон хотираларининг аҳамияти шундаки, у ўзи гувоҳ бўлган воқеалар, одамлар ҳақида объектив гапиради. Масалан, драмани уч киши И.Султон, Уйғун, Ҳ.Олимжон билан биргаликда ёзишни бошлаганлар. Шу орада Ҳ.Олимжон бир ойлик сафарга кетиб қолади. У келганда, драма тугалланган бўлади. Шунда Ҳ.Олимжон “мен келгунимча кўп иш қилибсизлар, шу боис мен ҳаммуаллифликдан чиқаман” деб айтган эканки, бир шу эпизод 44 ёшида ҳалок

бўлган истеъдодли ўзбек шоирининг қиёфасининг бир қиррасини ёрқин тасаввур қилишимизга ёрдам беради.

Ёки И.Султон устози Фитрат ҳақидаги хотираларини айтиб берар экан, китобхон бу қомусий олимнинг беҳад ростгўй ва эркин фикрга эга мутафаккир бўлганлигидан хабардор бўлади [Раҳимжонов Н., 2008: 72].

Олим Иззат Султон ҳақида гапирар экан, ҳар бир асарга тўхталиш асносида унинг қиёфасини, портрети чизгиларини ҳам беришга ҳаракат қилади: “Устоз тотли ва эзгин хотиралардан бир зум тин олгандек бўлади. Сукутга чўмади. Дарҳақиқат, инсон тақдирида ҳеч нарса беиз ва бесамар ўтиб кетмас экан, деган ўй кўнгилдан кечади. Сийратинг сувратингда аён деганларидек, пешонага тушган, манглайга тортилган ажинлар, кўнгилга қават-қават бўлиб тугилган тугунлар - барча-барчаси инсон учун тириклик сабоқлари, нурли ва қоронғу, эзгин ва маҳзун, эзгу ва мунгли тажрибалар. Булар инсоннинг юриш-туришларию ўйлашида, босган изларию айтилган сўзларида ўз аксини қолдиради. Томчидан уммон, бошимиздан кечгани кўзда ифодалангани мисол” [Раҳимжонов Н., 2008: 73]. Танқидчининг илмий-эстетик тафаккури мевалари бўлган бу сатрларни ўқиганда В.Катаевнинг “Хаёл чечаклари” асари эсга тушади. Истеъдодли рус ижодкорлари Бунин ва Маяковскийга бағишланган асарни худди бадий асар ўқигандек ўқийсиз. “Хаёл чечаклари”ни ўқиган китобхон адабий танқидга бутунлай янгича кўз билан қарай бошлайди. “Чунки асар тағмотида кўзга кўринмас кўшиқ, куй, оҳанг яширинган. Бу оҳанг гоҳ китобхон қалбини ўз йўналишига мос тебрантиради, гоҳ ўзига кўшиб куйлатади, гоҳ ўз дарёсига оқизиб кетади ва буларнинг бирортаси учун биздан рухсат сўрамайди”. Худди шундай, “Бадий асар биографияси”ни ўқир экансиз, асар тағмотида олимни тарбиялаган муҳит, ҳаётда орттирган тажрибалари, ҳис-туйғулари, ҳаётни, одамларни дилдан ҳис этганлари, онгу тафаккуридаги ўзгаришлар худди кино кадрларидек кўз олдингиздан ўтади. Шуниси эътиборлики, танқидчи ижодкор ҳар бир адабий ҳодисага устоз муносабатини илмий-эстетик таҳлил, хотираю, иқдорлар билан уйғун ҳолда олиб боради. Кўпроқ И.Султонни биринчи планга чиқариб, ҳар бир ижтимоий, адабий ҳодисага унинг нигоҳи остида баҳо беради. Шу тариқа асарни ўқиш жараёнида олимнинг ўз устозига бўлган юксак эҳтироми ҳар бир сатрдан сезилиб туради: “Устоз ўзининг доно лутфи, закий суҳбати билан ҳар қандай давранинг гулига айланар эди”. Ёки “Устоз Ғарб ва Шарқ бадииятининг ғоят теран билимдони эди. Ҳар бир фикрини улкан адиблар ёки олимлар асарларидан намуналар келтириш билан тасдиқлашни хуш кўрарди”.

Китобда Иззат Султон, энг аввало, бағри кенг устоз, билим қамрови кенг, мушоҳадакор олим, истеъдодли драматург, ўзбек адабиёти, драматургияси

ривожда муҳим ўрин эгаллаган ижодкор сифатида бўй кўрсатади. Шунинг учун тадқиқотда кўпроқ И.Султоннинг драматурглик фаолиятига кенг ўрин берилган.

Олимнинг илмий-танқидий асарлари, уларнинг яратилиш жараёнига ҳам тўхталинса, назаримда, китобнинг мукамаллиги янада ошар эди. Чунки XX асрнинг 60-йилларида ўзбек адабиётшунослигида Абдулла Қодирий ҳақида ҳақиқатни биринчилардан бўлиб жасорат билан айтган адабиётшунос ҳам Иззат Султон эди. Бу ҳақда Б.Карим шундай ёзади: “ Абдулла Қодирий ижоди юзасидан узоқ жимликдан кейин Иззат Султоновнинг “Ёзувчи Абдулла Қодирий ҳақида” деган мақоласи “Қизил Ўзбекистон” газетасининг 1956 йил 28 октябрь сониди босилиб чиқди. Муаллиф мақоласида янгича талқинлар нафаси сезилади, адиб тўғрисидаги хулосалар жиддий ўзгаргани аниқ кўринади. Абдулла Қодирийнинг ўзбек адабиётидаги ўрни хусусида янгича ёзаётган адабиётшунос олим имкони борича ёзувчи шахсига, асарларига илман холис ёндашувга интилади. “Агар ёзувчи ҳақиқатан талантли ва соф кўнгил бўлса, у ўз социал муҳитининг бор синфий манфаатлари доирасидан чиқиб, ҳаётни ҳаққоний тасвирлайдиган ва ижтимоий тараққиётга хизмат этадиган асарлар яратаолади”. Бу назарий гапни жаҳон адабиёти гигантлари Лев Толстой, О.Бальзак каби адиблар мисолида исботлайди ва ўринли равишда Абдулла Қодирийни ҳам шулар қаторига кўяди” [Каримов Б., 2006: 75].

Тўғри, Н.Раҳимжонов китобида ҳам И.Султоннинг Абдулла Қодирий ижоди, асарлари ҳақидаги мулоҳазаларига ҳам ўрин берилган. Масалан, И.Султон эстетик идеал ҳақида фикр юритар экан, кўпинча А.Қодирий асарларига таянишини кўрсатади: “ Устоз Иззат Султоннинг таъкидлашига кўра Абдулла Қодирий “Муштум” журнаliga келган муаллифлар асарларига жавоб ёзаркан: “Сиз тасвирлаган воқеликда шеърят йўқ”, деб уқтираркан. Бу эстетик идеал йўқ деганидир, аслида...Демак, асарда биз айтадиган фикр ғоямиздан қатъи назар, яна поэзия бўлиши ҳам шарт экан” [Раҳимжонов Н., 2008: 182]. Бундан ташқари драматург 80-йилларнинг охирида Абдулла Қодирий ҳақида “Абдулла Қодирийнинг ўтган кунлари” драмасини ёзди. Жаҳон адабиётидаги мавжуд тажрибалардан самарали фойдаланиб, асар ичида асарнинг берилиши, муаллиф ва қаҳрамон муносабатларининг янгича кўринишларини ифодалаш драмага ўзига хослик бағишлаган. Абдулла Қодирий билан “Ўткан кунлар” асарининг драмада бош қаҳрамон қилиб олиниши ҳам унинг оригиналлигини таъминлаган. Н.Раҳимжонов бу драма атрофидаги баҳсу мунозараларга ҳам тўхталади. Лекин негадир мавзу доирасидан чиқиб, бу фаслда бошқа асарларнинг биографиясига кўпроқ тўхталинади.

Китобнинг “Иззат Султоннинг адабий-эстетик қарашларига оид” деган фаслида адибнинг “эстетик идеали, гўзаллик, адолат, эзгулик ва ҳ.к. умумбашарий қадриятлар мазмуни билан тўйинганлиги учун қадри, нажибдир”, - деб ёзади Н.Раҳимжонов. И.Султон ҳаётдан гўзалликни ахтариш ва гўзалликни тасдиқлаш ёзувчиларнинг вазифаси деб ҳисоблайди. Шу билан бирга гўзаллик ҳақидаги тасаввур ва тушунчалар даврлар ўтиши билан ўзгаришини таъкидлайди. Бу ўринда ҳам И.Султоннинг мулоҳазаларидан кейин муаллиф айтиши шу муаммога драматургнинг “Ойдин кеча асирлигида” пьесасини талқин этиш орқали ёндашади. Ўзининг болалик хотираларини ҳам эсга олади. Шосолиҳ қори бобо исми боғбон чолнинг кийиккўз бону деб аталган гул ҳақидаги хотираларини келтириб, гўзалликни шу гулга ўхшатади. Адабиёт ҳамиша гўзаллик мудофаасида кўкси қалқон. Ўзи ҳам шуни ҳимоя қилишга мажбур. Масалан, айтайлик, Отабек рус босқинчиларига қарши курашда ўлган, демак, у янги идеални, мухторият идеалини, мустақиллик идеалини ҳимоя қилган. Бу ҳам гўзаллик. Ушбу тушунчанинг турли психологик тайёргарликка эга бўлган одамлар фаолиятидаги талқинлари ҳам шунчалар хилма-хил. Устоз ва шогирднинг бундай мулоҳазалари, ўзаро суҳбатлари ўқувчини адабиёт оламига янада яқинлаштиришга хизмат этади. Ва бу тарзда - адабиёт ҳақидаги мулоҳазалар эркин мулоқотга, хотира ва иқдорларга таяниб айтилаётганлиги жиҳатидан ҳам китобхон диққатини торта олиш кучига эга.

Иззат Султон китобда кўпни кўрган, тажрибали, кекса олим сифатида адабиётимиз олдида турган вазифалар ҳақида ҳаққоний гапирди: “Менимча, адабиётимиз олдида ҳозир бир-бири билан боғланган икки вазифа турибди. Бири (биринчиси эмас) – яқин ўтмишимиз, шўро даври ҳодисаларига холис ва чуқур баҳо бериш. Бу вазифаларнинг яна бири (иккинчиси эмас) мустақиллик даври ҳодисаларини бутун тарихий аҳамияти билан чуқур тушуниш ва бугунги ҳаётий жараёнга ҳамоҳанг, мададкор бўла оладиган асарлар яратиш. Бу икки вазифани адо этиш жараёнида, адабиётимизда ва, демакки, ўқувчилар оммаси онгида бир муҳим фикр маҳкам ўрин олиши керак; мустақиллик даврида ҳаётимиз азалий ва абадий изларга қайтди. Инсоният минг йиллар мобайнида ривожланиб келган қонунлар асосида янги тараққиёт ўзанига тушди”. Китобдан ана шундан ибратомуз мулоҳазалар, ҳикматли қарашлар ўрин олган, улар ўқувининг адабиётга бўлган қизиқишини оширишга ёрдам беради.

Яна бир мисол: Иззат Султон умридан, мураккаб замонда яшаганидан чиқарган иккинчи хулосасини бундай баён этади: “...инсон қаердаки хор бўлса, ўша жойда тараққиёт сўнади. Ёки орқага кетади. Бош мезон - бу инсон. Ҳозир озод юртимизда инсон мавқеи баланд кўтарилаяпти. Ҳозирча инсоннинг бунёдкорлик салоҳиятини тўла-тўқис амалга ошира олганимиз йўқ. Аммо

инсоният салоҳияти учун зарур бўлган икки шарт бизда мавжуд: *имон азизлиги ва мулк азизлиги*... Мана ҳозирги жамиятимиз тараққиётида Инсон, Имон, Мулк муқаддас бўлди. Бу нарсага ҳали кўникканимизча йўқ”.

Академик И.Султон мулоҳазаларида ҳаётимиздаги, адабиётимиздаги нуқсонларни кўрсатиш, уларга барҳам бериш йўллари белгиланганлиги ҳам эътиборлидир. Шу жиҳатдан китобдан ўрин олган “Тонглар - ёруғлик энагаси” деб номланган суҳбат ҳам катта аҳамиятга эга.

Иззат Султоннинг адабиёт илми йўналишларини қамраб олган тадқиқотлари, XX аср бадиий эстетик тафаккур тараққиётига бағишланган адабий танқидий мақолалари, бадиий сўз санъаткорлари тўғрисидаги танқидий биографик йўналишдаги илмий ишлари ҳам шу жараёнда талқин этиш мазкур китобга янада ўзига хослик бағишлар эди. Ёки унинг мустақиллик йилларида - кексайган чоғида жасорат билан ижод этганлиги ҳақида батафсил фикр юритиш ёшларга ибрат мактаби бўла олиши мумкин. Ўйлаймизки, Н.Раҳимжонов устози ҳақидаги китобини яна давом эттирса, унинг илмий меросига ҳам тўхталиб, олимлик қиёфасини чуқур очиб берса, нур устига аъло нур бўлур эди.

Хулоса. Бундай йўналишдаги асарларнинг аҳамиятли жиҳатлари кўп: биринчидан, китобхон мазкур илмий-танқидий асарни зерикмай, қизиқиб ўқийди, иккинчидан, йирик олим Иззат Султон шахси, ижоди, у яшаган давр, муҳит билан янада яқиндан танишади, учинчидан, ижод онлари, ҳар бир асарнинг дунё юзини кўриши мураккаб жараён эканлигини англаб етади, тўртинчидан, китоб муаллифининг қиёфаси ҳам билан чуқурроқ танишади.

Хуллас, бу китобни ўқиш орқали шогирднинг устозга бўлган хурмати, эътиборидан ҳам ёшлар ўрнатқ олсалар арзийди, чунки шу сирадаги асарлар баркамол авлод маънавиятини бойитишга кўмаклашади. Мустақиллик имкон берган бундай тадқиқотларнинг кўпайиши адабиётшунослигимизни юксакликка олиб чиқувчи пиллапоялардан бўлса ажаб эмас.

Адабиётлар:

1. Akhmedova, Shoira, and Sofiya Mahmudova. "ABU ALI IBN SINA ON A CRITICAL BIOGRAPHICAL ESSAY." *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences* 2.7 (2022): 795-799.
2. NEMATOVNA, AKHMEDOVA SHOIRA, KADYROVA NASIMA SAIDBURKHONOVNA, and KURBANOVA OLTINOY BEKMURODOVNA. "METHODOLOGY AND SKILLS PROBLEMS." *The journal of contemporary issues in business and government* 27.5 (2021): 778-784.
3. Nematovna, Akhmedova Shoira. "GENRE OF LITERARY PORTRAIT IN THE WORKS OF ALISHER NAVAI." *SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА*: 127

4. Axmedova, Shoir. "THE ROLE OF THE JADID PRESS IN THE FORMATION OF UZBEK LITERARY CRITICISM." Конференции. 2021.
5. Ахмедова, Ш. Н., & Назарова, Д. (2021). АДАБИЙ ПОРТРЕТ ЖАНРИНИНГ НАЗАРИЙ ЖИХАТЛАРИ ХУСУСИДА. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 4(3).
6. Ахмедова, Шоира Нематовна. "ЎЗБЕК ВА ФРАНЦУЗ АДАБИЁТШУНОСЛИГИДА ПОРТРЕТНАВИСЛИК ТАРАҚҚИЁТИ." МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА 3.6 (2020).
7. Ахмедова Ш. Н. ХУРШИД ДАВРОННИНГ АДАБИЙ–ЭСТЕТИК ҚАРАШЛАРИ: Ахмедова Шоира Нематовна, БухДУ ўзбек адабиёти кафедраси профессори, ф. ф. доктори //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2022. – №. 6.2. Махсус сон. – С. 20-28.
8. Ахмедова, Шоира Нематова. "ПРОГРЕСС ПОРТРЕТОПИСАНИЯ В ПЕРИОД ГЛОБАЛИЗАЦИИ В ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИИ." Россия-Узбекистан. Международные образовательные и социально-культурные технологии: векторы развития (2019): 12-14.
9. Ахмедова, Шоира Нематовна, Лосеева-Танем Бахтияри, and Насима Саидбурхановна Кадирова. "О Творческой Специфике Литературной Критики." Miasto Przyszłości 42 (2023): 326-329.
10. Глушков Н.И. Очерковые формы сов.литературе. – Изд. Ростовского университета. 1969. – С.178.
11. Davronova S. Eastern and western literary tradition in the modern uzbek novels //World science. – 2016. – Т. 4. – №. 5 (9).
12. Литературный энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – С. 123.
13. Назаров Б.,Расулов А.,Ахмедова Ш.,Қахрамонов Қ.Ўзбек адабий танқиди тарихи. Дарслик.Тошкент."Тафаккур қаноти".2012, 10-бет.
14. Расулов А.Тунда чакнаган юлдуз // Жаҳон адабиёти. – Тошкент, 2005, май.
15. Раҳимжонов Н. Бадиий асар биографияси. Тошкент. Фан, 2008. 5- бет
16. Ҳотамов Н., Саримсоқов Б. Адабиётшунослик терминларининг русча - ўзбекча изоҳли луғати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1983. – Б. 120